

**Carrière met kinderen:
een literatuurstudie over het effect van werkende ouders op kinderen**

Bachelorscriptie Psychologie en Gezondheid
Kinder- en Jeugdpsychologie

Fleur Franken

ANR: S401254

Begeleider: dr. E.E. Hartman

Departement Ontwikkelingspsychologie, Klinische- en Crossculturele Psychologie

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Tilburg University

December 2010

Samenvatting

Tegenwoordig werken steeds meer ouders, zowel tijdens normale kantooruren, als op onregelmatige werktijden. In dit literatuuronderzoek werd onderzocht of er verschillen zijn in effecten op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen van werkende ten opzichte van niet werkende moeders of moeders in het algemeen en van onregelmatig ten opzichte van regelmatig werkende ouders. Er werden 17 studies uit het afgelopen decennium bestudeerd, die op basis van in- en exclusie criteria waren geselecteerd. Uit de resultaten bleek dat kinderen van werkende moeders beter scoorden op cognitieve ontwikkeling en minder gedragsproblemen vertoonden dan kinderen van niet werkende moeders of alle moeders. Wanneer er echter gecontroleerd werd voor een aantal standaardkarakteristieken van moeder en kind werden er significante negatieve effecten gevonden op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen van werkende moeders, wanneer de moeder in het eerste jaar na geboorte werkte. Daarnaast bleek dat onregelmatig werk van ouders een significant negatief effect had op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen in vergelijking met regelmatig werk. Uit dit literatuuronderzoek blijkt dat moeders die in het eerste jaar na de geboorte van hun kind niet werken en later wel, geen of zelfs positieve effecten kunnen hebben op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen. Onregelmatig werken blijkt echter een negatief effect te hebben op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen. Hierbij is echter wel enige voorzichtigheid geboden, gezien het geringe aantal studies over het effect van onregelmatig werk op cognitieve ontwikkeling.

Inhoudsopgave

	Blz.
Samenvatting	2
Inhoudsopgave	3
1. Inleiding	4
2. Methoden	7
2.1 Zoekproces literatuur werkende ouders	7
2.2 Zoekproces literatuur onregelmatig werkende ouders	7
2.3 Operationalisering werkende moeders en statistische analyse	10
2.4 Operationalisering onregelmatig werkende ouders en statistische analyse	10
3. Resultaten	11
3.1 Beschrijving van studies over het effect van werkende moeders op kinderen	11
3.2 Beschrijving van studies over het effect van onregelmatig werkende ouders op kinderen	12
3.3 Het effect van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen	13
3.3.1 Cognitieve ontwikkeling	13
3.3.2 Gedrag	14
3.4 Het effect van onregelmatig werkende ouders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen	16
3.4.1 Cognitieve ontwikkeling	16
3.4.2 Gedrag	18
4. Discussie	19
4.1 Het effect van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen	19
4.2 Het effect van onregelmatig werkende ouders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen	20
Literatuur	22
Appendix A	26
Tabel A1. Kenmerken van opgenomen studies over werkende moeders versus niet werkende moeders	26
Tabel A2. Kenmerken van opgenomen studies over onregelmatig werkende ouders versus regelmatig werkende ouders	28

1. Inleiding

In Nederland zijn er ruim een miljoen gezinnen met minderjarige kinderen en twee werkende ouders (Korvorst & Traag, 2010). In slechts een kwart van alle tweeoudergezinnen werken de ouders niet allebei. Bovendien blijkt uit cijfers van het CBS dat er ook steeds meer moeders blijven doorwerken na de geboorte van hun kind (Lut, van Gaalen, & Latten, 2010). Wat hier de gevolgen van zijn voor kinderen is een belangrijk thema voor de ouders zelf en bovendien van betekenis voor maatschappelijk debat. Kennis over eventuele negatieve consequenties voor kinderen wanneer ouders werken kan bijvoorbeeld van belang zijn voor besluiten over subsidies voor kinderopvang of de duur van zwangerschapsverlof. De effecten van werkende ouders op kinderen zijn in de afgelopen decennia dan ook al vele malen onderzocht. Zo kwam uit een onderzoek van Baydar en Brooks-Gunn (1991) naar voren dat kinderen van moeders die werkten een achterstand hadden op cognitieve ontwikkeling en meer gedragsproblemen lieten zien. Ook in verschillende andere onderzoeken werden dezelfde resultaten gevonden voor kinderen van werkende moeders of ouders (Ruhm, 2004; Waldfogel, Han, & Brooks-Gunn, 2002; Han, Waldfogel, & Brooks-Gunn, 2001). Echter, vaak bleken deze effecten klein of alleen beperkt tot kinderen van ouders die in de eerste paar jaar na geboorte van hun kind werkten. Fuller et al. (2002) vonden juist positieve effecten van werk van moeders op gedrag van kinderen. Verder bleek uit een review dat werkende moeders een negatief effect hadden op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen onder één jaar, weinig tot geen effect op kinderen van één tot vijf jaar en geen effect op kinderen van vijf jaar en ouder (Waldfogel, 2007). In deze review werd echter niet dieper ingegaan op specifieke studies. In 2008 hebben Goldberg, Prause, Lucas-Thompson en Himsel een meta-analyse gedaan over het effect van werkende moeders op de schoolprestaties van hun kinderen. Zij vonden geen significante verschillen tussen de schoolprestaties van kinderen met werkende moeders en kinderen met niet werkende moeders. Hierbij moet echter wel opgemerkt worden dat voor deze meta-analyse studies uit de laatste vier decennia zijn gebruikt. Het kan zijn dat de effecten van werkende moeders op de schoolprestaties van kinderen 40 jaar geleden niet meer hetzelfde zijn als nu. Het aantal werkende vrouwen is namelijk alleen al tussen de jaren 1970 en 1997 met 120 procent toegenomen (Van Praag & Uitterhoeve, 1999), waardoor steeds meer ouders gebruik zijn gaan maken van kinderopvang. Tussen 2000 en 2009 is het gebruik van kinderopvang gestegen van 100.000 tot 800.000 kinderen (Rijksoverheid, 2010). Bovendien blijkt uit landelijke metingen van het Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (NCKO) dat de kwaliteit van kinderopvang sterk is afgenomen in de laatste 15 jaar (Kruif, et al., 2009). Het feit dat kinderopvang veel massaler is geworden en dat de kwaliteit ervan is gedaald, kan een indirect effect hebben op de cognitieve ontwikkeling van kinderen. Uit

bovenstaande onderzoeken blijkt dat de resultaten over het effect van werkende ouders op kinderen elkaar tegenspreken, wat zorgt voor onduidelijkheid. Om een helder en up-to-date beeld te scheppen is het van belang om deze tegenstellingen in effecten van werkende moeders op kinderen te onderzoeken. Maar voordat daar nader op in zal worden gegaan, is het ook interessant om te kijken naar het effect op kinderen van ouders die onregelmatig werken.

Ruim de helft van de werkende beroepsbevolking werkt op onregelmatige uren (Beckers, 2004), dat wil zeggen: vast of afwisselend 's avonds, 's nachts of in het weekend in plaats van tijdens normale kantooruren. Toch is er pas in de laatste tien jaar onderzoek gedaan naar de effecten op kinderen van ouders die op onregelmatige uren werken. Deze onregelmatige werkuren van één of beide ouders zouden ertoe kunnen leiden dat er minder structuur is in het gezinsleven en dat de dagelijkse familieroutines, zoals avondeten, minder vaak samen worden gedaan. Deze structuur en stabiliteit, met name familieroutines en rituelen, blijken verband te houden met de sociale vaardigheden en gedragsproblemen van kinderen (Koblinsky, Kuvalanka, & Randolph, 2006). Moeders die meer betrokken waren in familieroutines hadden kinderen die meer sociale vaardigheden vertoonden en minder externaliserend probleemgedrag. Onregelmatige werktijden zouden dus een negatieve invloed kunnen hebben op gedrag en in verschillende onderzoeken wordt dit inderdaad aangetoond (Daniel, Grzywacz, Leerkes, Tucker, & Han, 2009; Han, 2008; Hsueh & Yoshikiwa, 2007; Joshi & Bogen, 2007). Uit onderzoek van Han (2005) blijkt dat onregelmatig werk ook een negatieve invloed heeft op de cognitieve vaardigheden van kinderen. Het effect van onregelmatig werk van ouders op gedrag en cognitieve vaardigheden van kinderen blijkt echter niet altijd significant te zijn (Hsueh & Yoshikiwa, 2007). Bovendien kwam uit de resultaten van bovenstaande onderzoeken naar voren dat er vaak complexe verbanden bestaan tussen onregelmatig werken en de invloed op kinderen, waarbij meerdere factoren een rol spelen. Zo kunnen effecten verschillen naarmate ouders meer of minder werken of naarmate ouders hoger scoren op depressie (Dunifon, Kalil, & Bajracharya, 2005; Daniel et al., 2009; Han, 2005; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009; Strazdins, Clements, Korda, Broom, & D'Souza, 2006). Ook het moment waarop moeders na geboorte van hun kind aanvangen met onregelmatig werk, de leeftijd van het kind of het geslacht van de onregelmatig werkende ouder kan een rol spelen (Daniel et al., 2009; Han, 2005, 2006, 2008; Heymann & Earle, 2001; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009; Strazdins et al., 2006). Aangezien onderzoeken over het effect van onregelmatig werk van ouders op kinderen nog erg recent zijn, is er nog geen review of meta-analyse verschenen. Het onderzoeken van literatuur over het effect van onregelmatig werkende ouders op kinderen is dus belangrijk om tot meer duidelijkheid te komen. Bovendien is het een toevoeging aan bestaande kennis op het gebied van effecten van werkende ouders op kinderen.

In deze literatuurstudie worden verschillende onderzoeken naast elkaar gezet om, ten eerste, meer inzicht te krijgen in het effect op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen van werkende moeders, ten opzichte van kinderen van niet werkende moeders of moeders in het algemeen. Ten tweede wordt geprobeerd om meer inzicht te krijgen in de effecten op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen van onregelmatig werkende ouders in vergelijking met regelmatig werkende ouders. Door de onderzoeken te bestuderen en hun resultaten met elkaar te vergelijken, zal antwoord worden gegeven op de volgende onderzoeksvragen:

1. Zijn er verschillen in het effect van werkende moeders op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen, in vergelijking met niet werkende moeders of alle moeders?
2. Is er een effect van onregelmatig werkende ouders op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen, in vergelijking met regelmatig werkende ouders?

2. Methoden

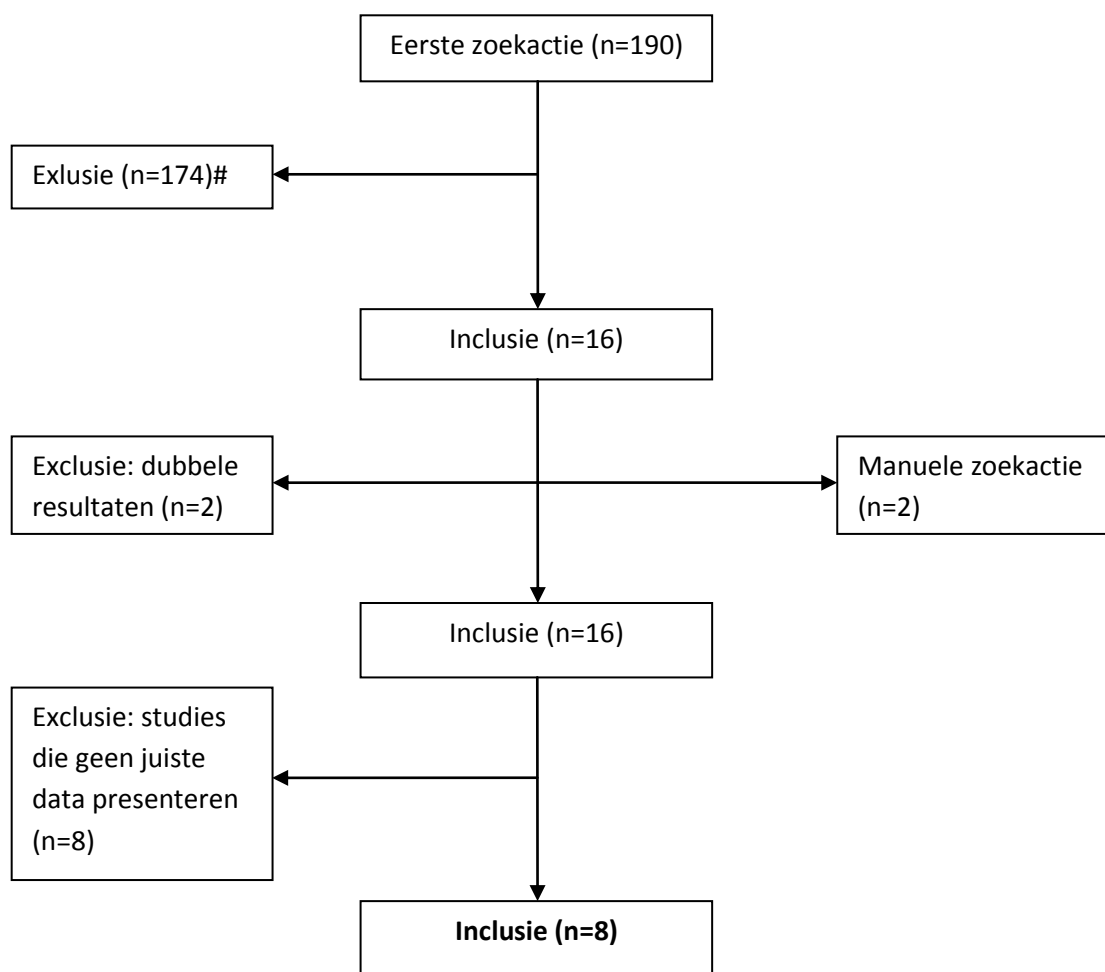
2.1 Zoekproces literatuur werkende moeders

Om literatuur te vinden over de effecten van werkende ouders op kinderen werd gezocht via de databases *Get It*, *Online Contents Landelijk* en *PsychInfo*. Hierbij werden de zoektermen 'parental employment', 'maternal employment', 'child' en 'child development' gebruikt in alle velden of alleen in de titel. Daarmee werden in eerste instantie 190 artikelen gevonden. De artikelen werden verder geselecteerd met behulp van de volgende in- en exclusiecriteria: (a) de onderzoeksartikelen, uitgesloten van reviews en working papers, waren (b) gepubliceerd in de jaren 2000 tot 2010, (c) geschreven in het Engels en (d) gingen specifiek over de effecten van werkende ouders op kinderen. Na toepassing van deze criteria bleven er 16 studies over, waarvan twee artikelen dubbel bleken te zijn. Met een manuele zoekactie via referenties werden nog twee relevante studies gevonden (Han, Waldfogel & Brooks-Gunn, 2001; Ruhm, 2008). De 16 overgebleven studies werden verder bestudeerd op basis van gepresenteerde variabelen. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden moesten de studies met elkaar vergeleken kunnen worden, hiervoor moest de effect size berekend worden op basis van gemiddelde scores op vragenlijsten. Vier studies werden uitgesloten omdat deze data niet gegeven werd (Brooks-Gunn, Han, & Waldfogel, 2010; Han et al., 2001; McGroder, Zaslow, Papillo, Ahluwali, & Brooks, 2005; Waldfogel, Han, & Brooks-Gunn, 2002). Nog eens vier studies werden uitgesloten omdat alleen de gemiddelde scores van alle moeders of alle werkende moeders werden gegeven en niet allebei (Baum, 2004; Fuller, 2002; Kalil & Dunifon, 2007; Zick, Bryant, & Österbacka, 2001). Uiteindelijk leidde deze zoekactie tot acht relevante studies (Baum, 2003; Berger, Brooks-Gunn, Paxson, & Waldfogel, 2008; Brooks-Gunn, Han, & Waldfogel, 2002; Hill, Waldfogel, Brooks-Gunn, & Han, 2005; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004, 2008; Youngblut et al., 2001). Omdat alle studies alleen gingen over werkende moeders in plaats van ouders, ging het in deze literatuurstudie ook alleen over werkende moeders. Het complete zoekproces is weergegeven in de flow chart in Figuur 1.

2.2 Zoekproces literatuur onregelmatig werkende ouders

Om literatuur te vinden over de effecten van onregelmatig werkende ouders op kinderen werd gezocht via *Science Direct*, *Catalogus UvT*, *Psychinfo*, *Online Contents Tijdschriftartikelen UvT*, *Get It* en *PubMed*. De termen 'parental employment', 'maternal employment', 'paternal employment', 'work schedules', 'nonstandard work schedules' of 'nonstandard work' werden gebruikt in combinatie met 'family life', 'parenthood', 'parenting', 'child' of 'child development' als zoektermen in titel of abstract. Hiermee werden in eerste instantie 375 artikelen gevonden. Aan de

Figuur 1. Flow chart van het zoekproces en de selectie van relevante literatuur over werkende ouders

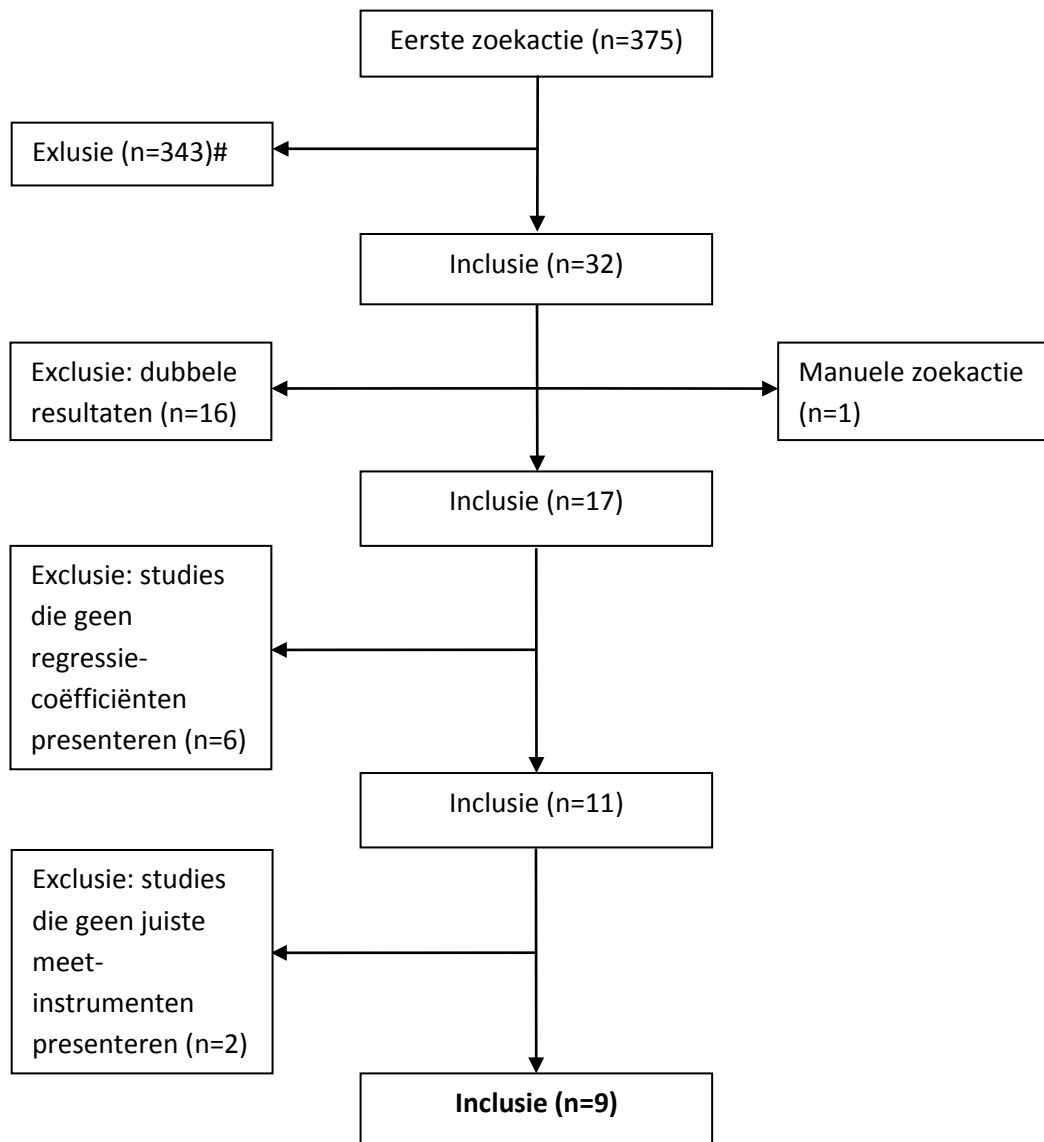
Exlusiecriteria: niet-Engelstalige artikelen (n=2), artikelen die voor 2000 zijn geschreven (n=99), working papers en reviews (n=16) en artikelen die niet overeenstemden met het onderwerp van dit literatuuronderzoek (n=57).

hand van de volgende inclusiecriteria werden de artikelen verder geselecteerd: (a) de onderzoeksartikelen moesten (b) in het Engels zijn en (c) gingen specifiek over de effecten van werktijden van ouders op kinderen. Hiermee werden 343 artikelen uitgesloten. Van de 32 overgebleven artikelen waren er 16 dubbel. Een manuele zoekactie via referenties leidde tot inclusie van een laatste artikel (Dunifon, Kalil, & Bajracharya, 2005). Verdere bestudering werd gedaan op basis van de gebruikte statistische analyses. In de meeste studies waren meervoudige regressie analyses uitgevoerd en werden in de resultaten alleen regressiecoëfficiënten gerapporteerd. Om de variabelen overzichtelijk te kunnen rapporteren werden in dit literatuuronderzoek daarom alleen studies gebruikt die meervoudige regressie analyses hadden uitgevoerd. Zes artikelen bleken hierdoor niet geschikt te zijn (Dockery, Li, & Kendall, 2009; Han, Miller, & Waldfogel, 2010; Han & Waldfogel, 2007; Kalil & Ziol-Guest, 2008; Perry-Jenkins, Goldberg, Pierce, & Sayer, 2007; Strazdins, Korda, Lim, Broom, & D'Souza, 2004). Na bestudering van de gebruikte meetinstrumenten voor

cognitieve ontwikkeling en gedrag bleken nog twee studies niet geschikt te zijn, omdat alleen de thuisomgeving en opvoedgedrag werden gemeten die een indirect effect zouden hebben op gedrag van kinderen (Barnett & Gareis, 2007; Heymann & Earle, 2001). Met de verschillende zoekacties werden uiteindelijk negen relevante artikelen geselecteerd (Daniel et al., 2009; Dunifon et al., 2005; Han, 2005, 2006, 2008; Hsueh & Yoshikiwa, 2007; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009; Strazdins et al., 2006). Het complete zoekproces is weergegeven in de flow chart in Figuur 2.

Figuur 2. Flow chart van het zoekproces en de selectie van relevante literatuur over onregelmatig werkende ouders

Exclusiecriteria: working papers, reviews, niet-Engelstalige artikelen en artikelen die niet overeenstemden met het onderwerp van dit literatuuronderzoek.

2.3 Operationalisering werkende moeders en statistische analyse

De onafhankelijke variabele werkende moeders werd in dit literatuuronderzoek vergeleken met niet werkende moeders of, wanneer deze niet werd gegeven in de betreffende studie, met de hele sample (alle moeders). Wanneer er in de bestudeerde onderzoeken onderscheid werd gemaakt tussen fulltime en parttime werkende moeders, werden in deze literatuurstudie de variabelen voor fulltime werkende moeders gerapporteerd. Ook wanneer er onderscheid werd gemaakt in aantal werkuren per week, werden in deze studie de variabelen voor het hoogst aantal werkuren gerapporteerd. Om de studies met elkaar te vergelijken werden zogenaamde effect sizes berekend. Op basis van gemiddelde scores op vragenlijsten en standaarddeviaties van werkende moeders en gemiddelde scores op vragenlijsten van niet werkende moeders of de volledige sample werd Cohen's d berekend per gemeten variabele (Cohen, 1988). Vervolgens werd per domein de gemiddelde effect size berekend, Md . De effect sizes werden geïnterpreteerd aan de hand van de richtlijnen van Cohen (1988). Hierbij was een effect size van $d=0,20$ een klein effect, een effect size van $d=0,50$ middelgroot en een effect size van $d=0,80$ een groot effect. Aangezien een effect size slechts een gestandaardiseerd verschil is tussen twee condities en hierbij dus niet gecontroleerd werd voor andere mogelijke factoren, werden ook de resultaten van regressieanalyses bestudeerd die in dezelfde onderzoeken waren gerapporteerd. Uit die resultaten kon worden opgemaakt of er significante effecten waren gevonden van werkende moeders op kinderen, wanneer er ook andere variabelen werden meegenomen.

2.4 Operationalisering onregelmatig werkende ouders en statistische analyse

De onafhankelijke variabele onregelmatige werkende ouders werd in deze literatuurstudie vergeleken met regelmatig werkende ouders. Hierbij werd de werksituatie bepaald op het moment van het interview of over verschillende momenten gedurende een bepaalde periode. Wanneer één of beide ouders vast of afwisselend avond-, nacht- of weekenddiensten werkte werd dat gedefinieerd als onregelmatig werkend, terwijl overdag op normale kantooruren werkende ouders werden gedefinieerd als regelmatig werkend. Op twee na, werden in alle studies de variabelen van de moeder gepresenteerd, zo ook in dit literatuuronderzoek. In de overige twee studies werden alleen de variabelen van beide ouders samen gepresenteerd (Hsueh & Yoshikiwa, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009). Omdat in bijna alle studies alleen ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten waren gerapporteerd, konden de coëfficiënten niet met elkaar vergeleken worden. Aan de hand van al dan niet significante coëfficiënten van verschillende uitkomstvariabelen kon wel antwoord worden gegeven op de vraag of er een effect was van onregelmatig werk van ouders op kinderen, in vergelijking met regelmatig werkende ouders.

3. Resultaten

3.1 Beschrijving van studies over het effect van werkende moeders op kinderen

De karakteristieken van de bestudeerde studies over het effect van werkende moeders op kinderen zijn opgenomen in Tabel A1 in de Appendix. Hierin staan per studie de onderzoeksvraag, steekproefgrootte, leeftijd van kinderen, gebruikte meetinstrumenten en de relevante uitkomsten.

Alle acht onderzoeken gingen over de invloed van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling van kinderen. De helft van de studies ging daarnaast ook in op het effect op gedrag (Berger, Brooks-Gunn, Paxson, & Waldfogel, 2008; Hill, Waldfogel, Brooks-Gunn, & Han, 2005; Nomaguchi, 2006; Youngblut et al., 2001). In sommige onderzoeken keek men tevens naar effecten van andere variabelen, namelijk het effect van zorg door iemand anders dan de moeder op moeder-kind interacties, effecten op lichaamsgewicht en het effect van vroegtijdige geboorte op ontwikkeling van kinderen (Berger et al., 2008; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2008; Youngblut et al., 2001). Deze variabelen werden in dit literatuuronderzoek echter buiten beschouwing gelaten, omdat enkel de effecten op gedrag en cognitieve ontwikkeling werden bestudeerd.

De opgenomen studies verschilden onderling in steekproefgrootte van $n=121$ tot $n=6.114$. De leeftijd van kinderen varieerde van 15 maanden tot 11 jaar oud.

In de geïncludeerde studies werd het domein cognitieve ontwikkeling gemeten met de Peabody Picture Vocabulary Test (PPVT; Dunn, 1959) (Baum, 2003; Hill et al., 2005; Ruhm, 2004, 2008), Peabody Individual Achievement Test of Mathematics (PIAT-M; Dunn & Dunn, 1981) (Baum, 2003; Hill et al., 2005; Ruhm, 2004, 2008), Peabody Individual Achievement Test of Reading Recognition (PIAT-R; Dunn & Dunn, 1981) (Baum, 2003; Hill et al., 2005; Ruhm, 2004, 2008), Peabody Picture Vocabulary Test-Revised (PPVT-R; Dunn & Dunn, 1981) (Berger et al., 2008; Nomaguchi, 2006; Youngblut et al., 2001), Bayley Mental Development Index (MDI; Bayley, 1969, 1993) (Brooks-Gunn et al., 2002), Bracken School Readiness Scale (Bracken, 1984) (Brooks-Gunn et al., 2002) en de Kaufman Assessment Battery for Children (K-ABC; Kaufman & Kaufman, 1983) (Youngblut et al., 2001), die onderverdeeld was in Achievement en Mental Processes. Gedrag was gemeten met de Child Behavior Checklist (CBCL; Achenbach, Edelbrock, & Howell, 1987) (Berger et al., 2008; Youngblut et al., 2001) en de Behavioral Problems Index (BPI; Kohen, Brooks-Gunn, McCormick, & Graber, 1997) (Hill et al., 2005), die beide onder te verdelen waren in internaliserend en externaliserend probleemgedrag. In één studie was een vragenlijst gebruikt om de socioemotionele toestand van kinderen vast te leggen, waarna door factor analyse vijf dimensies konden worden onderscheiden, te weten hyperactiviteit, fysieke agressie, prosociaal gedrag, ongelukkige stemming

en angst (Nomaguchi, 2006). Deze laatste twee dimensies, ongelukkige stemming en angst, werden niet opgenomen in dit literatuuronderzoek omdat dit geen gedrag betreft.

3.2 Beschrijving van studies over het effect van onregelmatig werkende ouders op kinderen

In Tabel A2 in de Appendix zijn de kenmerken opgenomen van onderzoeken over het effect van onregelmatig werkende ouders op kinderen. Ook hierin zijn per studie de onderzoeksvraag, steekproefgrootte, leeftijd van kinderen, gebruikte meetinstrumenten en de relevante uitkomsten te vinden.

Zeven studies gingen over de invloed van onregelmatig werkende ouders op gedrag van kinderen (Daniel, Grzywacz, Leerkes, Tucker, & Han, 2009; Dunifon, Kalil, & Bajracharya, 2005; Han, 2006, 2008; Hsueh & Yoshikiwa, 2007; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009; Strazdins, Clements, Korda, Broom, & D'Souza, 2006). Hsueh en Yoshikiwa (2007) onderzochten naast het effect op gedrag ook het effect op cognitieve ontwikkeling van kinderen en Han (2005) ging enkel in op het verband tussen onregelmatig werk van moeders en het domein cognitieve ontwikkeling. In totaal werd cognitieve ontwikkeling dus in acht studies onderzocht en gedrag in twee studies. Sommige onderzoekers bestudeerden ook het modererende effect van temperament, effecten van onregelmatig werken op ouderlijk psychologisch welzijn, regelmaat van gezinsmaaltijden en effecten op gezinsrelaties, maar daar werd in deze literatuurstudie niet op ingegaan omdat enkel de effecten op gedrag en cognitieve ontwikkeling werden bestudeerd (Daniel et al., 2009; Hsueh & Yoshikiwa, 2007; Strazdins, 2006).

De steekproefgrootte van de bestudeerde studies varieerde onderling van $n=206$ tot $n=20.730$. De leeftijd van de kinderen lag tussen 15 maanden en 17 jaar.

In de geïnccludeerde onderzoeken werd de cognitieve ontwikkeling van kinderen bepaald aan de hand van de Mental Development Index (MDI; Bayley, 1969, 1993) en de aangepaste versie hiervan (Bayley, 1969, 1993) (Han, 2005), Bracken School Readiness Scale (Bracken, 1984) (Han, 2005), Reynell Developmental Language Scales (RDLS; Reynell, 1991) (Han, 2005), waarvan de subschalen Verbal comprehension en Expressive language werden gebruikt, en het Social Skills Rating System (SSRS; Gresham & Elliott, 1990) (Hsueh & Yoshikiwa, 2007), waarvan de Academic subscale werd gebruikt. Om de effecten op gedrag te meten was gebruik gemaakt van de Child Behavior Checklist (CBCL; Achenbach, Edelbrock, & Howell, 1987) (Daniel et al., 2009; Han, 2006; Joshi & Bogen), Behavioral Problems Index (BPI; Chase-Lansdale, Mott, Brooks-Gunn, & Phillips, 1991; Peterson & Zill, 1986) (Dunifon et al., 2005; Han, 2008), de Compliance scale van de Adaptive Social Behavior Inventory (ASBI; Hogan, Bauer, & Scott, 1992) (Dunifon et al., 2005), de School engagement scale die gecreëerd is door Jim Connell en Lisa Bridges op het Institute for Research and Reform in Education

in California (Han, 2006), Classroom Behavior Scale (Wright, & Huston, 1995) (Hsueh & Yoshikiwa, 2007), Problem Behavior Scale of the Social Skills Rating System (SSRS PBS; Gresham & Elliott, 1990) (Hsueh & Yoshikiwa, 2007), Infant-Toddler Symptom Checklist (ITSC; De Gangi, Poisson, Sickel, & Wiener, 1995) (Rosenbaum & Morett, 2009) en samengestelde schalen van de Achenbach Child Behaviour Checklist (ACBC; Achenbach & Edelbrock, 1978) (Strazdins et al., 2006).

3.3 Het effect van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen

3.3.1 Cognitieve ontwikkeling

Het domein cognitieve ontwikkeling van kinderen bestond onder andere uit verbale intelligentie, niveau van rekenen en lezen, geheugen en kennis over kleuren. De effecten van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling van kinderen worden weergegeven in Tabel 1, aan de hand van effect sizes (Cohen's d) die berekend werden op basis van gemiddelde scores. Gemiddelde effect sizes werden berekend per leeftijdsgroep. Een positieve effect size voor cognitieve ontwikkeling betekent dat kinderen van werkende moeders een betere cognitieve ontwikkeling hadden dan kinderen van niet werkende moeders. Uit zes van de acht bestudeerde onderzoeken over cognitieve ontwikkeling bleek dat, in vergelijking met kinderen van niet werkende moeders of de complete sample, kinderen van werkende moeders een betere cognitieve ontwikkeling hadden, met kleine en middelgrote effecten die lopen van $d=0,23$ tot $d=0,70$ (Baum, 2003; Berger et al., 2008; Brooks-Gunn, Han, & Waldfogel, 2002; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004; Youngblut et al., 2001). Opvallend was dat voornamelijk kinderen van drie tot vijf jaar gemiddeld beter scoorden op cognitieve ontwikkeling, met kleine en middelgrote gemiddelde effecten die lopen van $Md=0,23$ tot $Md=0,56$ (Baum, 2003; Berger et al., 2008; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004; Youngblut et al., 2001). In de studies van Hill et al. (2005) en Ruhm (2008) werd geen verschil gevonden tussen de cognitieve ontwikkeling van kinderen van werkende moeders en niet werkende moeders ($d=0,06$ tot $d=0,19$).

Hoewel er een verschil was gevonden in cognitieve ontwikkeling tussen de twee groepen, was het mogelijk dat het hier ging om een schijnsamenhang. Het gevonden verschil was namelijk slechts gebaseerd op effect sizes die waren berekend met ongecorrigeerde test scores, waarbij er dus niet gecontroleerd werd voor andere mogelijke factoren. Daarom werden tevens de regressieanalyses in dezelfde onderzoeken bestudeerd. Nadat er gecontroleerd werd voor een aantal standaard karakteristieken van kind en moeder, zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en burgerlijke staat, vielen de verschillen tussen kinderen van werkende moeders en niet werkende moeders weg (Baum, 2003; Berger et al., 2008; Brooks-Gunn et al., 2002; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004, 2008; Youngblut et al., 2001). Opvallend was dat er in enkele studies negatieve effecten werden gevonden op cognitieve ontwikkeling wanneer de moeder in het eerste jaar na geboorte

werkte, maar dat er geen significante effecten werden gevonden wanneer de moeder na het eerste levensjaar werkte (Baum, 2003; Brooks-Gunn et al., 2002; Hill et al., 2005). Ook Berger et al. (2008) vonden een negatief effect op cognitieve ontwikkeling van kinderen met moeders die in het eerste jaar werkten, dit effect was echter alleen significant wanneer er gecontroleerd werd voor afkomst van kinderen (blanke kinderen, donkere kinderen of kinderen van Spaanse afkomst). Wanneer gecontroleerd werd voor een aantal standaard en aanvullende karakteristieken van kind, moeder en werk (onder andere leeftijd, afkomst, geslacht, geboortegewicht en geboortevolgorde van kind, leeftijd, opleiding, burgerlijke staat, alcoholgebruik en rookgedrag van de moeder tijdens zwangerschap, aantal gewerkte uren en hoogte van salaris), vond Ruhm (2004) een klein negatief effect ($\beta=-0.073$) op verbale capaciteit van drie- en vierjarigen als moeders tijdens het eerste levensjaar werkten, dit effect werd deels gecompenseerd wanneer moeders tijdens het tweede en derde levensjaar werkten ($\beta=0,024$). Tevens werd een groter negatief effect gevonden van moeders die werkten tijdens de eerste drie levensjaren op de capaciteit van lezen en rekenen van vijf- en zesjarigen ($\beta=-0,030$, $\beta=-0,080$, $\beta=-0,024$, $\beta=-0,031$). In drie onderzoeken werden geen significante effecten gevonden van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling van kinderen (Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2008; Youngblut et al., 2001). De resultaten van de regressieanalyses worden niet weergegeven in de resultatentabel.

3.3.2 Gedrag

Het domein gedrag bestond uit internaliserend (teruggetrokken, angstig en depressief) en externaliserend (agressief en delinquent) gedrag, mate van hyperactiviteit, fysieke agressie en prosociaal gedrag. De effecten van werkende moeders op het gedrag van kinderen worden in Tabel 1 weergegeven. Een negatieve effect size voor gedrag betekent dat kinderen van werkende moeders minder gedragsproblemen vertoonden dan kinderen van niet werkende moeders, meer prosociaal gedrag, minder hyperactiviteit of minder fysieke agressie. Van de vier studies over gedrag werden in twee studies effecten gevonden. Uit de resultaten bleek dat kinderen van werkende moeders minder hyperactiviteit, fysieke agressie en internaliserende gedragsproblemen vertoonden dan kinderen van moeders die niet werkten, met een klein effect van $d=-0,24$ tot $d=-0,33$ (Nomaguchi, 2006; Youngblut et al., 2001). De leeftijd van deze kinderen varieerde van drie tot vijf jaar. Op basis van de studie van Berger et al. (2008) en Hill et al. (2005) werden geen verschillen in gedrag gevonden tussen de twee groepen ($d=-0,09$ tot $d=0,06$). Ook werden er geen gemiddelde verschillen gevonden van werkende moeders op gedrag van kinderen ($Md=-0,16$ tot $Md=0,03$).

Wanneer gekeken werd in hoeverre werken ten opzichte van niet werken bijdroeg aan de variatie in gedragsproblemen als gecontroleerd werd voor een aantal karakteristieken (onder andere

afkomst, geslacht van kind, leeftijd, opleiding, inkomen, geboortegewicht, premature bevalling en aantal kinderen) dan lieten de resultaten van Hill et al. (2005) en Youngblut et al. (2001) ook geen significant effect op gedrag zien. Berger et al. (2008) vonden dat kinderen van moeders die binnen een jaar na geboorte werkten significant meer gedragsproblemen vertoonden, wanneer gecontroleerd werd voor afkomst (blanke kinderen, donkere kinderen of kinderen van Spaanse afkomst). Als laatst werd gevonden dat vierjarige kinderen van werkende moeders minder hyperactiviteit, minder fysieke agressie en meer prosociaal gedrag vertoonden, dan kinderen van moeders die niet werkten (Nomaguchi, 2006). Voor kinderen van twee en drie jaar oud werden geen significante effecten gevonden. De resultaten van de regressieanalyses worden niet weergegeven in de resultatentabel.

Tabel 1. Karakteristieken en effect sizes (Cohen's d) per meetinstrument, leeftijd en domein van geselecteerde onderzoeken over werkende moeders en het effect op kinderen

Onderzoekskenmerken					Effect sizes (Cohen's d)		
Studie	Onderzoeks-groepen	N	Leeftijd kind	Meet-instrumenten	d	Cognitieve ontwikkeling	Gedrag
						Md	Md
1. Baum, 2003	Werkende moeders (versus alle moeders)	3.103	3 en 4 jaar	PPVT	0,23	0,23	
			5 jaar en ouder	PIAT-M PIAT-R	0,18 0,14	0,16	
2. Berger et al., 2008	Werkende moeders na 1 jaar (versus niet werkende moeders na 1 jaar)	1.483	3 jaar	PPVT-R	0,39	0,39	
			1½ - 5 jaar	CBCL totaal	-0,09		-0,09
3. Brooks-Gunn et al., 2002	Werkende moeders na 1 jaar (versus niet werkende moeders na 1 jaar)	900	15 mnd	MDI 15 mnd	0,10	0,10	
			2 jaar	MDI 24 mnd	0,25	0,25	
			3 jaar	Bracken School Readiness Scale	0,17	0,17	
4. Hill et al., 2005	Werkende moeders na 1 jaar (versus niet werkende moeders na 1 jaar)	6.114	3 en 4 jaar	PPVT	0,18	0,18	
			5 en 6 jaar	PIAT-M PIAT-R	0,19 0,14	0,17	0,00
				BPI Internaliserend BPI Externaliserend	-0,03 0,03		
				7 en 8 jaar	PIAT-M PIAT-R BPI Internaliserend BPI Externaliserend	0,14 0,16 0,06 -0,01	0,15
			5. Nomaguchi, 2006	Fulltime werkende moeders (versus niet werkende moeders)	1.248	2 jaar	Hyperactiviteit Fysieke agressie Prosociaal gedrag
4 jaar	Hyperactiviteit Fysieke agressie Prosociaal gedrag PPVT-R	-0,24 -0,25 -0,06 0,28					0,28

Tabel 1. Vervolg

6. Ruhm, 2004	≥30 uur per week werkende moeders (versus niet werkende moeders)	3.042	3 en 4 jaar	PPVT	0,28	0,28	
			5 en 6 jaar	PIAT-R PIAT-M	0,27 0,24	0,26	
7. Ruhm, 2008	≥30 uur per week werkende moeders (versus alle moeders)	2.201	10-11 jaar	PPVT	0,06	0,07	
				PIAT-M	0,08		
				PIAT-R	0,08		
8. Youngblut et al., 2001	Werkende moeders (versus niet werkende moeders)	121	3-5 jaar	K-ABC Achievement	0,61	0,56	-0,16
				K-ABC Mental Processes	0,37		
				PPVT-R	0,70		
				CBCL Internaliserend	-0,33		
				CBCL Externaliserend	0,02		

NB: Effect sizes (Cohen's d) zijn berekend op basis van gemiddelde scores op variabelen en standaarddeviaties, waarbij $d=0,20$ een klein effect is, $d=0,50$ een middelgroot effect en $d=0,80$ een groot effect. Gemiddelde effect sizes (Md) zijn berekend per leeftijdsgroep. Een positieve effect size voor cognitieve ontwikkeling betekent dat kinderen van werkende moeders een betere cognitieve ontwikkeling hebben dan kinderen van niet werkende moeders. Een negatieve effect size voor gedrag betekent dat kinderen van werkende moeders minder gedragsproblemen vertonen dan kinderen van niet werkende moeders, meer pro sociaal gedrag, minder hyperactiviteit of minder fysieke agressie. Afkortingen: PPVT = Peabody Picture Vocabulary Test, PIAT-M = Peabody Individual Achievement Test of Mathematics, PIAT-R = Peabody Individual Achievement Test of Reading Recognition, PPVT-R = Peabody Picture Vocabulary Test-Revised, CBCL= Child Behavior Checklist, MDI= Mental Development Index, BPI= Behavioral Problems Index, K-ABC = Kaufman Assessment Battery for Children.

3.4 Het effect van onregelmatig werkende ouders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen

3.4.1 Cognitieve ontwikkeling

Het domein cognitieve ontwikkeling bestond onder andere uit capaciteit van geheugen, verbale communicatie en begrip, tellen, kennis over kleuren en taal. In Tabel 2 zijn de effecten te zien van ouders met onregelmatig werk op de cognitieve ontwikkeling van kinderen. De resultaten zijn weergegeven aan de hand van ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (b). Een negatieve coëfficiënt voor cognitieve ontwikkeling betekent dat kinderen van ouders die onregelmatig werken een slechtere cognitieve ontwikkeling hebben dan kinderen van ouders die regelmatig werken. Twee bestudeerde onderzoeken gingen over cognitieve ontwikkeling, waarvan in één studie een significant effect werd gevonden. Uit de resultaten bleek dat kinderen van onregelmatig werkende ouders significant minder cognitief ontwikkeld waren dan kinderen van regelmatig werkende ouders, wanneer onder meer gecontroleerd werd voor geslacht, leeftijd, afkomst en opleiding van de moeder (Han, 2005). Deze effecten werden gevonden bij kinderen van 15 maanden, twee jaar en drie jaar oud en met $b=-2,84$ en $b=-5,39$ ($p<0,05$), $b=-2,96$ ($p<0,01$) en $b=-8,79$ ($p<0,001$). Hsueh en Yoshikiwa (2007) vonden geen significant effect van onregelmatig werkende ouders op cognitieve ontwikkeling.

Tabel 2. Karakteristieken en ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (*b*) per meetinstrument van geselecteerde onderzoeken over onregelmatig werkende ouders en het effect op kinderen

Onderzoekskenmerken					Coëfficiënten	
Studie	Onderzoeksgroepen	N	Leeftijd kind	Meetinstrumenten	Cognitieve ontwikkeling	Gedrag
					<i>b</i>	<i>b</i>
1. Daniel et al. (2009)	Onregelmatig werkende moeders vanaf 6 maanden na geboorte kind (versus regelmatig werkende moeders)	395	2 jaar	CBCL internaliserend CBCL externaliserend	0,17 2,49**	
			3 jaar	CBCL internaliserend CBCL externaliserend	2,12** 1,73*	
2. Dunifon et al., (2005)	Onregelmatig werkende moeders (versus regelmatig werkende moeders)	372	5-15 jaar	BPI Internaliserend BPI Externaliserend ASBI Compliance subscale	0,21 0,06 -0,24	
3. Han (2005)	Onregelmatig werkende moeders vanaf het 1e jaar na geboorte (versus regelmatig werkende moeders)	900	15 mnd	MDI	-2,84*	
			2 jaar	Aangepaste MDI	-2,96**	
			3 jaar	Bracken School Readiness Scale RDLS Verbal comprehension RDLS Expressive language	0,41 -8,79*** -5,39*	
4. Han (2006)	Onregelmatig werkende moeders (versus regelmatig werkende moeders)	20.823	6-11 jaar	School engagement scale CBCL	-0,37* -0,11	
			12-17 jaar	School engagement scale CBCL	0,18 -0,06	
5. Han (2008)	Onregelmatig werkende moeders (versus regelmatig werkende moeders)	1.985	4-10 jaar	BPI		0,21*
6. Hsueh & Yoshikiwa (2007)	Onregelmatig werkende ouders (versus regelmatig werkende ouders)	668	5-12 jaar	Teacher-reported: Classroom Behavior Scale SSRS Academic subscale SSRS PBS Externaliserend SSRS PBS Internaliserend	0,00	-0,01 -0,10 -0,12
				Parent-reported: SSRS PBS Externaliserend SSRS PBS Internaliserend		0,03 -0,20
7. Joshi & Bogen (2007)	Onregelmatig werkende moeders (versus regelmatig werkende moeders)	206	2-4 jaar	CBCL Internaliserend CBCL Externaliserend Positive behavior scale		0,47* 0,55* -0,36**
8. Rosenbaum & Morett (2009)	Onregelmatig werkende ouders (versus regelmatig werkende ouders)	1.650	2 jaar	ITSC		0,14***
9. Strazdins et al. (2006)	Onregelmatig werkende moeders (versus regelmatig werkende ouders)	6.156	2-3 jaar	ACBC child difficulties		0,20**

NB: Ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (*b*) geven het effect weer van werkende ouders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen, in vergelijking met niet werkende ouders. Afkortingen: CBCL= Child Behavior Checklist, BPI= Behavioral Problems Index, ASBI = Adaptive Social Behavior Inventory, MDI= Mental Development Index, RDLS = Reynell Developmental Language Scales, SSRS = Social Skills Rating System, SSRS PBS = Problem Behavior Scale of the Social Skills Rating System, ITSC = Infant-Toddler Symptom Checklist , ACBC = Achenbach Child Behaviour Checklist.

* $p < 0,05$.

** $p < 0,01$.

*** $p < 0,001$.

3.4.2 Gedrag

Gedrag omvatte internaliserend en externaliserend gedrag, positief gedrag en gedrag op school. De effecten van onregelmatig werkende ouders op gedrag van kinderen zijn te zien in Tabel 2. Een positieve regressiecoëfficiënt voor gedrag betekent dat kinderen van onregelmatig werkende ouders meer probleemgedrag laten zien, behalve voor de coëfficiënt van de Positive Behavior Scale en de School Engagement Scale. Een negatieve regressiecoëfficiënt voor deze twee schalen wil zeggen dat kinderen minder positief gedrag laten zien of minder betrokken zijn bij school. In zes van de acht studies werden significante effecten op cognitieve ontwikkeling gevonden. Uit de resultaten kon worden opgemaakt dat kinderen van twee tot vier jaar met onregelmatig werkende ouders significant meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag vertoonden en minder positief gedrag lieten zien, met $b=0,47$ tot $b=1,73$ ($p<0,05$), $b=-0,36$ tot $b=2,49$ ($p<0,01$) en $b=0,14$ ($p<0,001$) (Daniel et al., 2009; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2006; Strazdins et al., 2006). Kinderen van vier tot 11 jaar oud van onregelmatig werkende ouders bleken significant minder betrokken bij school en vertoonden meer probleemgedrag dan kinderen van regelmatig werkende ouders met $b=-0,37$ en $b=0,21$ ($p<0,05$) (Han, 2006, 2008). Voor kinderen van 12 tot 17 jaar vond Han (2006) geen significant effect. Dunifon et al. (2005) en Hsueh en Yoshikiwa (2007) vonden ook geen significante effecten op gedrag. Echter, wanneer vaste onregelmatige diensten met variërende onregelmatige diensten waren gecombineerd vonden Hsueh en Yoshikiwa (2007) wel een significant negatief effect op gedrag van kinderen van onregelmatig werkende ouders, ten opzichte van kinderen van regelmatig werkende ouders. Dit laatste wordt niet getoond in de resultatentabel.

4. Discussie

4.1 Het effect van werkende moeders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen

In deze literatuurstudie werd als eerst onderzocht of er verschillen zijn in effecten van werkende moeders op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen, in vergelijking met niet werkende moeders of alle moeders. Wanneer kinderen van werkende moeders vergeleken werden met kinderen van niet werkende moeders of alle moeders, dan lieten de resultaten zien dat kinderen van werkende moeders beter scoorden op cognitieve ontwikkeling (Baum, 2003; Berger, Brooks-Gunn, Paxson, & Waldfogel, 2008; Brooks-Gunn, Han, & Waldfogel, 2002; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004; Youngblut et al., 2001). Met name kinderen van drie of vier jaar scoorden gemiddeld beter op cognitieve ontwikkeling (Baum, 2003; Berger et al., 2008; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004). Bijna alle gevonden effecten bleken kleine effecten te zijn en in één studie werden tevens middelgrote effecten gevonden voor drie- tot vijfjarige kinderen (Youngblut et al., 2001). Het feit dat in twee studies de werkende moeders vergeleken werden met alle moeders, in plaats van niet werkende moeders, is een limitatie in dit literatuuronderzoek (Baum, 2003; Ruhm, 2008). De gevonden verschillen zullen kleiner zijn omdat de groep in feite deels met zichzelf vergeleken wordt. Dit zou ook de reden kunnen zijn waarom in de studie van Ruhm (2008) geen verschillen werden gevonden. Wanneer er gecontroleerd werd voor een aantal standaardkarakteristieken van moeder en kind, zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en burgerlijke staat, bleken er geen significante effecten te zijn van werkende moeders op de cognitieve ontwikkeling van kinderen (Baum, 2003; Berger et al., 2008; Brooks-Gunn, Han, & Waldfogel, 2002; Nomaguchi, 2006; Ruhm, 2004, 2008; Youngblut et al., 2001). Dit suggereert dat moeders die werken bijvoorbeeld hoger opgeleid zijn en daarmee waarschijnlijk intelligenter dan niet werkende moeders en dat de mate van intelligentie genetisch over wordt gedragen aan hun kinderen, waardoor deze kinderen zich cognitief beter ontwikkelen dan kinderen van niet werkende moeders. In enkele studies werden geen significante effecten gevonden wanneer de moeder na het eerste levensjaar werkte, maar werden er wel negatieve effecten gevonden op cognitieve ontwikkeling wanneer de moeder in het eerste jaar na geboorte werkte (Baum, 2003; Berger et al., 2008; Brooks-Gunn et al., 2002; Hill, Waldfogel, Brooks-Gunn, & Han, 2005; Ruhm, 2004). Slechts in één studie werd een negatief effect op cognitieve ontwikkeling gevonden wanneer moeders tijdens de eerste drie levensjaren van hun kinderen werkten (Ruhm, 2004). Dit zou kunnen komen doordat in deze studie sterker is gecontroleerd voor heterogeniteit dan in andere studies. Uit bovenstaande resultaten blijkt dat het moment waarop moeders na geboorte van hun kind weer beginnen met werk cruciaal is voor de effecten op cognitieve ontwikkeling van kinderen. Deze conclusie komt overeen met eerder onderzoek. Zo werd

in verschillende studies gevonden dat werk van moeders in het eerste levensjaar een negatief effect had op de cognitieve ontwikkeling van kinderen (Baydar & Brooks-Gunn, 1991; Blau & Grossberg, 1992; James-Burdumy, 2005; Waldfogel, Han, & Brooks-Gunn, 2002). Tevens werd in eerdere studies gevonden dat er nauwelijks tot geen negatieve effecten of zelfs positieve effecten waren op cognitieve ontwikkeling als moeders in het tweede of derde levensjaar van hun kind werkten (Blau & Grossberg, 1992; James-Burdumy, 2005; Waldfogel, Han, & Brooks-Gunn, 2002). Deze resultaten ondersteunen de conclusies uit dit literatuuronderzoek.

Op basis van de resultaten over het effect van werkende moeders op gedrag van kinderen bleek dat kinderen van werkende moeders minder gedragsproblemen vertoonden dan kinderen van moeders die niet werkten, op een leeftijd van drie tot vijf jaar (Nomaguchi, 2006; Youngblut et al., 2001). Wanneer er werd gecontroleerd voor een aantal standaardkarakteristieken werd in de studie van Nomaguchi (2006) alleen voor vierjarige kinderen van werkende moeders gevonden dat zij minder probleemgedrag vertoonden, dan kinderen van moeders die niet werkten. In een andere studie werd echter het tegenovergestelde resultaat gevonden, namelijk dat kinderen van moeders die binnen een jaar na geboorte werkten significant meer gedragsproblemen vertoonden (Berger et al., 2008). Dit verschil zou verklaard kunnen worden doordat in de studie van Berger et al. (2008) als onafhankelijke variabele moeders werden onderzocht die specifiek in het eerste jaar na geboorte van hun kind werkten, terwijl daar in de studie van Nomaguchi (2006) geen onderscheid in werd gemaakt. Uit de resultaten kan opgemaakt worden dat het effect van werkende moeders op gedrag van kinderen mogelijk negatief is. In eerdere onderzoeken werd aangetoond dat werk van moeders een negatief effect kan hebben op gedrag van kinderen (Baydar & Brooks-Gunn, 1991; Han, Waldfogel, & Brooks-Gunn, 2001). Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de effecten van werkende moeders op gedrag van kinderen, daar er nog enige onduidelijkheid is.

4.2 Het effect van onregelmatig werkende ouders op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen

Ten tweede werd in deze literatuurstudie onderzocht of er effecten zijn van onregelmatig werkende ouders op het gedrag en de cognitieve ontwikkeling van kinderen, in vergelijking met regelmatig werkende ouders. In één van de twee bestudeerde studies over cognitieve ontwikkeling werd een significant resultaat gevonden. Hieruit bleek dat kinderen van 15 tot 36 maanden oud van onregelmatig werkende ouders significant minder cognitief ontwikkeld waren dan kinderen van regelmatig werkende ouders (Han, 2005). Verdere literatuur op het gebied van cognitieve ontwikkeling in dit kader is zeer beperkt. Dit is opmerkelijk gezien het feit dat er wel veel onderzoek is gedaan naar de effecten van werkende ouders op cognitieve ontwikkeling. Naar aanleiding van het

beperkt aantal studies over de effecten van onregelmatig werkende ouders op cognitieve ontwikkeling van kinderen, is onderzoek hiernaar in de toekomst aan te bevelen.

Uit de resultaten over het effect van onregelmatig werk van ouders op gedrag van kinderen bleek dat kinderen van onregelmatig werkende ouders significant meer probleemgedrag vertoonden dan kinderen van regelmatig werkende ouders (Daniel, Grzywacz, Leerkes, Tucker, & Han, 2009; Han, 2006, 2008; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2006; Strazdins, Clements, Korda, Broom, & D'Souza, 2006). Een beperking in dit onderzoek is het feit dat in twee studies de effecten van onregelmatig werkende ouders werden bestudeerd, in plaats van onregelmatig werkende moeders (Hsueh & Yoshikiwa, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009). Dit kan voor een vertekening in de resultaten zorgen, omdat er een verschil kan zijn in effecten wanneer de vader onregelmatig werkt of de moeder. Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn waarom in de studie van Hsueh en Yoshikiwa (2007) geen significante effecten werden gevonden. Uit de resultaten kan worden opgemaakt dat onregelmatig werk van ouders een negatief effect heeft op het gedrag van kinderen, in vergelijking met regelmatig werk van ouders. Dit staat in lijn met eerder onderzoek waarin ook een negatief effect werd gevonden van onregelmatig werkende ouders op gedrag van kinderen (Han, Miller, Waldfogel, 2010; Han & Waldfogel, 2007; Strazdins, Korda, Lim, Broom, & D'Souza, 2004).

De belangrijkste bevindingen van dit literatuuronderzoek geven aan dat het geen of zelfs positieve effecten kan hebben op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen wanneer moeders in het eerste jaar na de geboorte van hun kind niet werken en later wel. Onregelmatig werken blijkt echter een negatief effect te hebben op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen. Gezien het geringe aantal studies over het effect van onregelmatig werk op cognitieve ontwikkeling is hier echter wel enige voorzichtigheid bij geboden.

Literatuur

- Barnett, R. C., & Gareis, K. C. (2007). Shift work, parenting behaviors, and children's socio-emotional well-being a within-family study. *Journal of Family Issues, 28*(6), 727-748.
- Baum, C. L. (2003). Does early maternal employment harm child development? An analysis of the potential benefits of leave taking. *Journal of Labor Economics, 21*(2), 409-448.
- Baum, C. L. (2004). The long-term effects of early and recent maternal employment on a child's academic achievement. *Journal of Family Issues, 25*(1), 29-60.
- Baydar, N., & Brooks-Gunn, J. (1991). Effects of maternal employment and child-care arrangements on preschoolers' cognitive and behavioral outcomes: Evidence from the children of the national longitudinal survey of youth. *Developmental psychology, 27*(6), 932-945.
- Beckers, I. (2004). Werktijden van de werkzame beroepsbevolking. *Sociaal-economische trends, 1e kwartaal 2004, Centraal Bureau voor de Statistiek*.
- Berger, L., Brooks-Gunn, J., Paxson, C., & Waldfogel, J. (2008). First-year maternal employment and child outcomes: Differences across racial and ethnic groups. *Children and Youth Services Review, 30*, 365–387.
- Blau, F. D., & Grossberg, A. J. (1992). Maternal labor supply and children's cognitive development. *The Review of Economics and Statistics, 74*(3), 474-481.
- Brooks-Gunn, J., Han, W.-J., & Waldfogel, J. (2002). Maternal employment and child cognitive outcomes in the first three years of life: The NICHD study of early child care. *Child Development, 73*(4), 1052–1072.
- Brooks-Gunn, J., Han, W.-J., & Waldfogel, J. (2010). IV. First-year maternal employment and child cognitive development. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 75*(2), 50-59.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Daniel, S. S., Grzywacz, J. G., Leerkes, E., Tucker, J., & Han, W.-J. (2009). Nonstandard maternal work schedules during infancy: Implications for children's early behavior problems. *Infant Behavior & Development, 32*, 195–207.
- Dockery, A., Li, J., & Kendall, G. (2009). Parents' work patterns and adolescent mental health. *Social Science & Medicine 68*, 689–698.
- Dunifon, R., Kalil, A., & Bajracharya, A. (2005). Maternal working conditions and child well-being in welfare-leaving families. *Developmental Psychology, 41*(6), 851–859.
- Fuller, B., Caspary, G., Kagan, S. L., Gauthier, C., Huang, D., S-C., Carroll, J., et al. (2002). Does maternal employment influence poor children's social development? *Early Childhood Research*

- Quarterly*, 17, 470–497.
- Goldberg, W. A., Prause, J. A., Lucas-Thompson, R., & Himself, A. (2008). Maternal employment and children's achievement in context: A meta-analysis of four decades of research. *Psychological Bulletin*, 134(1), 77–108.
- Han, W-J. (2005). Maternal nonstandard work schedules and child cognitive outcomes. *Child Development*, 76(1), 137 – 154.
- Han, W-J. (2006). Maternal work schedules and child outcomes: Evidence from the National Survey of American Families. *Children and Youth Services Review*, 28, 1039– 1059.
- Han, W-J. (2008). Shift work and child behavioral outcomes. *Work Employment Society*, 22(1), 67-87.
- Han, W-J., Miller, D. P., & Waldfogel, J. (2010). Parental work schedules and adolescent risky behaviors. *Developmental Psychology*, 46(5), 1245–1267.
- Han, W-J., & Waldfogel, J. (2007). Parental work schedules, family process, and early adolescents' risky behavior. *Children and Youth Services Review*, 29, 1249–1266.
- Han, W-J., Waldfogel, J., & Brooks-Gunn, J. (2001). The effects of early maternal employment on later cognitive and behavioral outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 336-354.
- Heymann, S. J., & Earle, A. (2001). The impact of parental working conditions on school-age children: The case of evening work. *Community, Work & Family*, 4(3), 305-325.
- Hill, J. H., Waldfogel, J., Brooks-Gunn, J., & Han, W-J. (2005). Maternal employment and child development: A fresh look using newer methods. *Developmental Psychology*, 41(6), 833–850.
- Hsueh, J., & Yoshikawa, H. (2007). Working nonstandard schedules and variable shifts in low-income families: Associations with parental psychological well-being, family functioning, and child well-being. *Developmental Psychology*, 43(3), 620-632.
- James-Burdumy, S. (2005). The effect of maternal labor force participation on child development. *Journal of Labor Economics*, 23(1), 177-176.
- Joshi, P., & Bogen, K. (2007). Nonstandard schedules and young children's behavioral outcomes among working low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 139-156.
- Kalil, A., & Dunifon, R. (2007). Maternal work and welfare use and child well-being: Evidence from 6 years of data from the Women's Employment Study. *Children and Youth Services Review* 29, 742–761.
- Kalil, A., & Ziol-Guest, K. M. (2008). Parental employment circumstances and children's academic progress. *Social Science Research* 37, 500–515.
- Koblinsky, S. A., Kvalanka, K. A., & Randolph, S. M. (2006). Social skills and behavior problems of urban, African American preschoolers: Role of parenting practices, family conflict, and maternal depression. *Journal of Orthopsychiatry*, 76(4), 554-563.

- Korvorst, M., & Traag, T. (2010). De verdeling van arbeid en zorg tussen vaders en moeders. *Bevolkingstrends, 2e kwartaal 2010, Centraal Bureau voor de Statistiek.*
- Korvorst, M., & Traag, T. (2010). In steeds meer gezinnen werken beide ouders. *Webmagazine, 5 juli 2010, Centraal Bureau voor de Statistiek.*
- Kruif, R. E. L. de, Riksen-Walraven, J. M. A., Gevers Deynoot-Schaub, M. J. J. M, Helmerhorst, K. O. W., Tavecchio, L. W. C., & Fukkink, R. G. (2009). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008.* Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek.
- Lut, A., Gaalen, R. van, & Latten, J. (2010). Voltijds werkende nieuwe moeders: vooral laag en middelbaar opgeleide vrouwen worden beïnvloed door hun (schoon)moeder. *Sociaal-economische trends, 4e kwartaal 2010, Centraal Bureau voor de Statistiek.*
- McGroder, S. M., Zaslow, M. J., Papillo, A. R., Ahluwalia, S. K., & Brooks, J. L. (2005). The estimated effect of maternal employment on children under mandatory and non-mandatory employment circumstances. *Community, Work & Family 8*(4), 331-357.
- Nomaguchi, K. M. (2006). Maternal employment, nonparental care, mother-child interactions, and child outcomes during preschool years. *Journal of Marriage and Family 68*, 1341–1369.
- Perry-Jenkins, M., Goldberg, A. E., Pierce, C. P., & Sayer, A. G. (2007). Shift work, role overload, and the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family, 69*(2), 123–138.
- Praag, C. van, & Uitterhoeve, W. *Een kwart eeuw sociale verandering in Nederland: de kernegegevens uit het Sociaal en Cultureel Rapport 1998, Sociaal en Cultureel Planbureau.* Nijmegen: SUN.
- Rijksoverheid. (2010). *Kinderopvang in Nederland.* Geraadpleegd op 16 december 2010, <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvang/kinderopvang-in-nederland>.
- Rosenbaum, E., & Morett, C. R. (2009). The effect of parents' joint work schedules on infants' behavior over the first two years of life: Evidence from the ECLSB. *Maternal and Child Health Journal, 13*, 732-744.
- Ruhm, C. J. (2004). Parental employment and child cognitive development. *The Journal of Human Resources: Education, manpower and welfare policies, 39*(1), 155-192.
- Ruhm, C. J. (2008). Maternal employment and adolescent development. *Labour Economics 15*, 958–983.
- Strazdins, L., Clements, M. S., Korda, R. J., Broom, D. H., & D'Souza, R. M. (2006). Unsociable work? Nonstandard work schedules, family relationships, and children's well-being. *Journal of Marriage and Family, 68*(5), 394-410.
- Strazdins, L., Korda, R. J., Lim, L. L-Y., Broom, D. H., & D'Souza, R. M. (2004). Around-the-clock: Parent work schedules and children's well-being in a 24-h economy. *Social Science & Medicine, 59*, 1517-

1527.

Waldfogel, J. (2007). Parental work arrangements and child development. *Canadian Public Policy / Analyse de Politiques*, 33(2), 251-271.

Waldfogel, J., Han, W.-J., & Brooks-Gunn, J. (2002). The effects of early maternal employment on child cognitive development. *Demography*, 39(2), 369-392.

Youngblut, J. M., Brooten, D., Singer, L. T., Standing, T., Lee, H., & Rodgers, W. L. (2001). Effects of maternal employment and prematurity on child outcomes in single parent families. *Nursing Research*, 50(6), 346-355.

Zick, C. D., Bryant, W. K., & Österbacka, E. (2001). Mothers' employment, parental involvement, and the implications for intermediate child outcomes. *Social Science Research* 30, 25–49.

Appendix

Tabel A1. Kenmerken van opgenomen studies over werkende moeders versus niet werkende moeders

Studie	Onderzoeksvraag	Steekproef	Variabelen en meetinstrumenten	Uitkomsten
1. Baum, 2003	Wat is het effect van moeders die in het eerste jaar na de geboorte van hun kind werken, op de cognitieve ontwikkeling van hun kind?	N=3.103 moeders, waarvan n=1.767 werkende moeders Leeftijd 3-5 jaar en ouder	Cognitieve ontwikkeling: PPVT, PIAT-M, PIAT-R	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Kinderen van moeders die in het eerste jaar werken scoren in zijn totaliteit lager op cognitieve ontwikkeling. • Kinderen van moeders die in het eerste kwart jaar werken scoren lager op cognitieve ontwikkeling. Geen significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Tussen moeders die na het eerste jaar (tweede en derde jaar) werken en cognitieve ontwikkeling van kinderen, bij een significantieniveau van $\alpha=0,05$.
2. Berger et al., 2008	Wat is het verband tussen enerzijds moeders die in het eerste jaar na de geboorte van hun kind werken en anderzijds de ontvankelijke woordenschatgrootte en het aantal gedragsproblemen van driejarige blanke kinderen, donkere kinderen en kinderen met een Spaanse achtergrond?	N= 1.483 kinderen Leeftijd 1½ - 5 jaar	Cognitieve ontwikkeling: PPVT-R Gedrag: CBCL	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Werken door moeders in het eerste levensjaar van hun kind is geassocieerd met een lagere woordenschat en meer gedragsproblemen van driejarige kinderen, wanneer gecontroleerd wordt voor afkomst. Geen significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Factoren zoals type kinderopvang, depressieve symptomen bij moeders en opvoedingsgedrag modereren niet het verband tussen werkende moeders en cognitieve ontwikkeling of gedrag van kinderen.
3. Brooks-Gunn et al., 2002	Wat is het verband tussen werkende moeders en de cognitieve ontwikkeling van kinderen, gedurende de eerste drie levensjaren?	N=900, waarvan n=704 werkende moeders na 1 jaar en n=196 niet werkend na 1 jaar Leeftijd 15- 36 maanden	Cognitieve ontwikkeling: Bayley MDI, revised Bayley MDI, Bracken School Readiness Scale	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Tussen moeders die negen maanden na de geboorte van hun kind werken en lagere Bracken School Readiness scores van 36 maanden oude kinderen, voornamelijk wanneer moeders meer dan 30 uur per week werken. Geen significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Tussen moeders die na een jaar werken en cognitieve ontwikkeling van kinderen.

Tabel A1. Vervolg

4. Hill et al., 2005	Wat is het verband tussen werkende moeders en de cognitieve ontwikkeling van kinderen, gedurende de eerste drie levensjaren?	N=6.114 moeders, waarvan n=1.092 werkend na 1 jaar en n=1.494 niet werkend na 1 jaar Leeftijd 3-8 jaar	Cognitieve ontwikkeling: PPVT-R, PIAT-M, PIAT-R Gedrag: BPI	Significant verband • Tussen fulltime werkende moeders in het eerste jaar en kleine negatieve effecten op cognitieve ontwikkeling van kinderen voor werkende moeders, in vergelijking met fulltime werkende moeders na het eerste jaar. Geen significant verband • Tussen moeders die na een jaar werkten en cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen, in vergelijking met niet werkende moeders in de eerste drie jaar.
5. Nomaguchi, 2006	Wat is het verband tussen werkende moeders, zorg door iemand anders dan de ouders, moeder-kind interacties en de effecten op kleuters?	N=1.248 moeders. Leeftijd 2-4 jaar	Cognitieve ontwikkeling: PPVT-R Gedrag: Hyperactiviteit Fysieke agressie Prosociaal gedrag	Significant verband • Tussen werkende moeders en lagere hyperactiviteit, minder fysieke agressie en meer sociaal gedrag van kinderen op vierjarige leeftijd. Geen significant verband • Tussen werkende moeders en gedrag van kinderen van twee en drie jaar. • Tussen moeder die werken en cognitieve ontwikkeling van kinderen
6. Ruhm, 2004	Wat is het verband tussen werkende ouders en de cognitieve ontwikkeling van kinderen?	N=3.042 Leeftijd 3-6 jaar	Cognitieve ontwikkeling: PPVT, PIAT-M, PIAT-R	Significant verband • Tussen moeders die werken tijdens het eerste levensjaar van kinderen en een klein negatief effect op verbale capaciteit van drie- en vierjarigen, deze effecten worden deels gecompenseerd wanneer moeder tijdens tweede en derde levensjaar werkt. • Tussen moeders die werken tijdens de eerste drie levensjaren van kinderen en een groter negatief effect op de capaciteit van lezen en rekenen van vijf- en zesjarigen.
7. Ruhm, 2008	Wat is het verband tussen werkende moeders en de cognitieve ontwikkeling en het lichaamsgewicht van 10- en 11-jarige kinderen, gecontroleerd voor een grote verscheidenheid aan kind-, moeder- en familiekenmerken?	N= 2.201 Leeftijd 10-11 jaar	Cognitieve ontwikkeling: PPVT, PIAT-M, PIAT-R	Geen significant verband • Tussen werkende moeders en effecten op cognitieve ontwikkeling van 10- en 11-jarige kinderen wanneer gecontroleerd wordt voor een grote verscheidenheid aan kind-, moeder- en familiekenmerken.
8. Youngblut et al., 2001	Wat is het effect van werkende moeders en vroegtijdige geboorte op cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen in eenoudergezinnen?	N= 121 alleenstaande moeders Leeftijd 3-5 jaar	Cognitieve ontwikkeling: KABC, PPVT-R Gedrag: CBCL	Geen significant verband • Tussen werkende moeders en cognitieve ontwikkeling en gedrag van kinderen.

Tabel A2. Kenmerken van opgenomen studies over onregelmatig werkende ouders versus regelmatig werkende ouders

Studie	Onderzoeksvraag	Steekproef	Variabelen en meetinstrumenten	Uitkomsten
1. Daniel et al. (2009)	Wat is het verband tussen onregelmatige werkende moeders en gedragsproblemen bij kinderen en in welke mate modereert het temperament van kinderen deze associaties?	N=395 fulltime werkende moeders, waarvan n=131 onregelmatig werkend vanaf 6 maanden na geboorte van kind Leeftijd 6-36 maanden	Gedrag: CBCL 2/3	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> Tussen onregelmatig werkende moeders en hoger externaliserend gedrag bij kinderen van twee jaar. Tussen onregelmatig werkende moeders en hoger internaliserend en externaliserend gedrag bij kinderen van drie jaar.
2. Dunifon et al. (2005)	Wat is het verband tussen werkomstandigheden van moeders die net uit de bijstand komen en welzijn van kinderen?	N =372 werkende moeders Leeftijd 5-15 jaar	Gedrag: BPI, ASBI Compliance Subscale	Geen significant verband <ul style="list-style-type: none"> Tussen moeders met onregelmatige werkuren en gedrag van kinderen.
3. Han (2005)	Wat is het verband tussen onregelmatige diensten van moeders en cognitieve vaardigheden van kinderen?	N =±900 moeders, waarvan n=±765 werkend in de eerste 3 jaar na geboorte van kind Leeftijd 15-36 maanden	Cognitieve ontwikkeling: MDI, aangepaste MDI, Bracken School Readiness Scale, RDLS Verbal comprehension, RDLS Expressive language	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> Tussen onregelmatige werkende moeders en een negatief effect op cognitieve ontwikkeling van kinderen van 15 maanden en 2 jaar oud. Tussen onregelmatige werkende moeders en een negatief effect op verbaal begrip en expressieve taal van driejarige kinderen.
4. Han (2006)	Wat is het verband tussen onregelmatige diensten van moeders en betrokkenheid op school, probleemgedrag of deelname aan buitenschoolse activiteiten door kinderen?	N =20.823 kinderen in 1997 en n=21.730 in 1999 Leeftijd 6-17 jaar	Gedrag: CBCL, School engagement Scale	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> Tussen onregelmatig werkende moeders en een negatief effect op betrokkenheid op school voor kinderen van zes tot 11 jaar.
5. Han (2008)	Wat is het verband tussen onregelmatige werkuren van moeders en het gedrag van vier- tot tienjarige kinderen?	N=6.430, waarvan n=1.985 kinderen Leeftijd 4-10 jaar	Gedrag: BPI	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> Tussen moeders die onregelmatig werken en meer gedragsproblemen bij kinderen.
6. Hsueh & Yoshikiwa (2007)	Wat is het verband tussen onregelmatig werken en ouderlijk psychologisch welzijn, regelmaat van gezinsmaaltijden en het welzijn van kinderen in gezinnen met een laag inkomen?	2-year follow-up: N=581 ouders, n=668 kinderen en n=424 leraren Leeftijd 5-12 jaar	Cognitieve ontwikkeling: SSRS Academic subscale (door leraar gerapporteerd), Gedrag: SSRS PBS (zowel door leraar als ouders gerapporteerd), Classroom Behavior Scale (door leraar gerapporteerd)	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> Een combinatie van variërende diensten en onregelmatige diensten is geassocieerd met zowel lagere schoolprestaties en betrokkenheid van kinderen (door leraar gerapporteerd), als meer externaliserend probleemgedrag. Geen significant verband <ul style="list-style-type: none"> Tussen onregelmatig werkende ouders en gedrag van kinderen.

Tabel A2. Vervolg

7. Joshi & Bogen (2007)	Wat is de invloed van onregelmatig werkende moeders op het gedrag van kleuters?	N= 206 werkende moeders Leeftijd 2-4 jaar	Gedrag: CBCL Positive behavior scale	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Tussen onregelmatige werkuren en een negatief effect op internaliserend, externaliserend en positief gedrag van kinderen.
8. Rosenbaum & Morett (2009)	Wat is het effect van onregelmatige werkuren van minstens één van de ouders op het gedrag van zuigelingen en peuters?	N= 1.650 Leeftijd 2 jaar	Gedrag: Infant/Toddler Symptoms Checklist (ITSC)	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Kinderen met minstens één ouder die onregelmatig werkt hebben meer gedragsproblemen.
9. Strazdins et al. (2006)	Wat is het effect van onregelmatig werkende ouders op gezinsrelaties en welzijn van kinderen.	N=4.306 gezinnen, waarvan N=6.156 kinderen Leeftijd 2-3 jaar	Gedrag: ACBC Child difficulties (samengestelde schalen om emotioneel welzijn en gedrag te meten)	Significant verband <ul style="list-style-type: none"> • Tussen ouders die onregelmatig werken en meer emotionele moeilijkheden en probleemgedrag van kinderen.